

УДК 811.16“1787/1939”–115

МОВОЗНАВЧА СЛАВІСТИКА У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1787–1939)

Іраїда ГАЛЕНКО

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра загального мовознавства

У статті на матеріалі науково-викладацької діяльності професорів та приват-доцентів університету досліджено зародження і розвиток мовознавчої славістики у Львівському університеті в дорадянські часи, описано основні напрями цього тривалого процесу, який ґрунтувався переважно на принципах історизму та порівняння, і подана відповідна періодизація.

Ключові слова: слов'янознавство, слов'янська філологія, мовознавча славістика, порівняльно-історичний метод, “Studium Ruthenum”, Яків Головацький, Антоні Малецький, Антоні Каліна, Тадеуш Лер-Сплавінський.

Шлях становлення і розвитку слов'янознавства у Львівському університеті був довгим і непростим. Значною мірою він перетинався з історією університету, визначався станом славістичної парадигми в Європі і періодами суспільно-політичного життя в Галичині: австрійським, польським, радянським та часом незалежності. У даній розвідці, яка хронологічно охоплює перші два періоди, увага спрямована переважно на запровадження в університеті викладання і дослідження української, польської та інших слов'янських мов, на поступове розширення славістичної проблематики. При цьому враховувався вплив наукових ідей свого часу та особливості індивідуальних уподобань учених у виборі й висвітленні славістичних проблем. При періодизації взято до уваги граматичний та філологічний підходи до вивчення мовних явищ*.

Історія слов'янознавства у Львівському університеті ще не написана, однак ученими неодноразово порушувалося питання про осередок та час його зародження. Так, М.Онишкевич початок формування традицій слов'янської філології в університеті пов'язував з відкриттям двох слов'янознавчих кафедр – польської та української мови і літератури, хибно датуючи ці події 1850 р.¹ Цього питання побіжно торкався В.Чорній у статті “Львів як осередок слов'янознавства”, він висловив думку, що пер-

* Граматичний підхід, як відомо, спрямовує на надбання навичок практичного користування мовою, але не розкриває природи мовних явищ. Філологічний підхід, що формувався у межах порівняльно-історичного мовознавства і спирався на історичні пам'ятки, передбачає розкриття історичного розвитку мови від найдавніших часів з поясненням причин змін мовних норм і характеру зв'язків із спорідненими мовами.

¹ *Онишкевич М.* Кафедра слов'янської філології (1939–1962) // Питання слов'янського мовознавства. Кн.9. Львів, 1963. С.111.

шим у Львові славістикою зацікавився університетський професор-геолог Бальтазар Гакет (1740–1815), який багато подорожував і залишив численні записки про життя, побут та звичаї слов'янських народів². М.Кріль у монографії про участь слов'янських народів Австрійської монархії в освіті та науці навіть прізвище професора Львівського університету того ж періоду Йозефа Роггера (1769–1828), спеціаліста з політичних наук та статистики, який у 1804 р. опублікував свої географічно-етнографічні записки про слов'ян³. В.Чорній у новій редакції наведеної вище статті зазначив, що становлення слов'янознавства в Галичині, “зокрема, в українському (руському) інтелектуальному середовищі, відбувалося головним чином на дидактичному рівні” у закладі “*Studium Ruthenum*”⁴. І.Галенко в доповіді “Зародження мовознавчої славістики у Львівському університеті”, виголошеній на VI Міжнародному славістичному колоквіумі (Львів, 1997), представила “*Studium Ruthenum*” як навчальний осередок при Львівському університеті, де застосовувався практичний (“граматичний”) підхід при читанні та коментуванні церковнослов'янських і давньоукраїнських текстів, і як заклад, професори якого (А.Ангеллович, І.Герасевич, М.Гриневецький, І.Лаврівський, К.Липинський, П.Лодій, А.Павлович, А.Радкевич, М.Шашковський та ін.) формували українську книжну мову і таким чином закладали підвалини культурно-просвітницьких традицій у Східній Галичині в першій половині XIX ст. Г.Мацюк, розглядаючи питання історії граматичної кодифікації української мови, стверджує, що саме у мовознавчій практиці Руського інституту “й зародилася потреба мовознавчого знання про літературну форму української мови”⁵. Отже, є підстави опис шляху зародження і розвитку славістики у Львівському університеті починати від 1787 р. – дати заснування Руського (українського) закладу.

Відкриття в університеті “*Studium Ruthenum*”, а невдовзі також кафедри польської мови і літератури відповідало потребам централізованої політики Австрійської монархії, яка спиралася на наявність освічених священиків та чиновників з місцевого населення, у Східній Галичині – зі знанням польської та української мов. У Руському інституті викладання велося переважно українською мовою, хоча в університеті і школах тоді панувала латинь. Оскільки в тодішній українській мові ще не сформувався науковий стиль, професори закладу самі закладали основи української книжної мови, використовуючи засоби двох мов: народної української та церковнослов'янської. Це відбувалося при переробках і перекладах шкільних підручників, коли “злагоджували” граматики, укладали букварі, писали панегірики з нагоди релігійних свят та інших подій. Професори закладу були новаторами у створенні варіанту книжної української мови: спираючись на знання мов і власну інтуїцію, вони виконували функції перекладача і термінолога. Правда, у власних творах, листах, при налагодженні наукових і “книгарських” зв'язків з Віднем, Будою, Пештом, Петербургом професори відділу користувалися різними іноземними мовами. Водночас у навчальному процесі основну увагу вони спрямовували на те, “щоб питомці навчилися добре церковного письма”. Для цього на заняттях з герменевтики, полеміки, філософії поруч із текстами, написаними грецькою, латинською та давньоєврейською мовами, використовувалися також церковнослов'янські та давньоруські: професори і лектори приділяли увагу “прочитуванню”, тобто читанню і тлумаченню, пам'яток давньої та середньої до-

² Чорній В. Львів як осередок слов'янознавства // Славістичні студії. Т.1. Матеріали V Міжнародного славістичного колоквіуму. Львів, 14–16 травня 1996 р. Львів, 1997. С.11.

³ Кріль М. Слов'янські народи Австрійської імперії (1772–1867). Львів, 1999. С.191–193.

⁴ Чорній В. Львів як осередок слов'янознавства // Слов'янознавчі студії. Львів, 2002. С.145.

⁵ Мацюк Г. Прескриптивне мовознавство в Галичині. Львів, 2001. С.16.

би⁶. Отже, є підстави вбачати в “*Studium Ruthenum*” осередок, у навчальному процесі якого зароджувалися перші в університеті славістичні прояви у сферах української та церковнослов'янської мов.

Функціонування Руського інституту було нетривалим (1787–1809), але надзвичайно результативним. Освічені галичани різних поколінь відзначали велику користь від цієї установи для українського суспільства, зокрема, для національної освіти і національного відродження. Учасники з'їзду українських учених 1848 р. підкреслювали, що використання української мови в університетських викладах стало переконливим доказом великих її можливостей, сприяло впровадженню української мови в шкільну освіту і довело актуальність застосування її для викладання в університеті. С.Малець у книзі “За часів Маркіяна Шашкевича”⁷ зазначила, що традиції Руського інституту зберігалися у Львівській духовній семінарії; вони посилювали інтерес до вивчення української мови, сприяли створенню перших граматик української мови (І.Могильницького та ін.), зростанню уваги до “дослідження в галузі краєзнавства і гуманітарних наук”. Так, колишній професор університету І.Лаврівський зробив переклад польською мовою “Повісті временних літ”, уклав кількомовні словники з українською частиною (церковно-народний, українсько-польсько-німецький у шести томах тощо). Загалом же традиції “*Studium Ruthenum*” значною мірою вплинули на формування українського національного відродження початку XIX ст.

У 1817 р. цар Франц I підписав постанову про заснування в університеті кафедри польської мови і літератури, але викладання почалося лише 4 листопада 1825 р. Кафедру очолив професор М.Михалевич (1825–1846), а після нього – професор Я.Шляхтовський (1846–1852). Сам факт відкриття в онімеченому університеті кафедри однієї зі слов'янських мов і літератур, безумовно, був помітною подією. Понад тридцять років кафедра мала суто практичне спрямування, не виходила за межі навчальних завдань, які передбачалися інструкцією, створеною за німецьким зразком, та відповідними підручниками. В університеті кафедра була малопомітною, не користувалася авторитетом серед студентів та галицької інтелігенції. Кардинальні зміни відбулися після 1856 р., коли кафедру очолив професор А.Малецький, але безсумнівним досягненням є те, що вона функціонувала і в міру своїх можливостей виконувала навчальні завдання.

У 20–40-х роках XIX ст. в Галичині намітилися значні зміни у сприйнятті й утвердженні славістичних ідей, ідеалізації минулого слов'ян, усе частіше відстоювалася думка про самостійність української мови та її спорідненість з іншими слов'янськими мовами, зростав інтерес до проблем слов'янської єдності, національного відродження слов'янських народів, розширювалися культурні зв'язки. В університеті збільшувалася кількість професорів, які прибули зі слов'янських країн відповідно до освітньої політики держави Габсбургів. Серед них були непересічні вчені-славісти – чех Ігнаці Гануш і словенець Матей Чоп. Працюючи в університеті, вони не тільки ознайомили студентів зі здобутками європейської духовної і матеріальної культури та історією своїх країн, а й самі цікавилися українською мовою і культурою, досліджували етногенезу слов'ян, їхню писемність, фольклор тощо⁸. У цей же час набирало розвитку

⁶ Андрохівич А. Львівське “*Studium Ruthenum*” // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Т.132. Львів, 1922.

⁷ Малець С. За часів Маркіяна Шашкевича. Львів, 1997. С.15.

⁸ Кріль М. Слов'янські народи Австрійської імперії (1772–1867). С.187–190, 223.

порівняльно-історичне мовознавство, засади якого впливали на філологічну свідомість частини освічених галичан.

12 грудня 1848 р. під впливом ідей національного відродження та під натиском революційних подій в університеті була заснована кафедра руської (української) мови і літератури. Очолив її Яків Головацький (1814–1888) – активний учасник на той час українського народного руху в Галичині, історик, етнограф, філолог, поет, греко-католицький священник. Спираючись на книжну традицію, на новітні здобутки європейської славістики та порівняльно-історичного мовознавства, професор мав намір закласти в університеті основи україністики як окремої славістичної дисципліни. Обравши філологічний (на порівняльно-історичних засадах) підхід до викладання в університеті української мови і літератури, Я.Головацький таким чином надав вирішального значення теоретичній, а не практичній підготовці студентів, яка в той час була типовою для вивчення мов та літератур і називалася “граматичним підходом”. Таким чином, актуальною стала опозиція: “філологічне–граматичне”, чи “теоретичне–практичне”. Водночас введенням філологічного підходу у висвітлення проблем української мови і літератури Я.Головацький започаткував новий період у формуванні університетського слов’янознавства, який відзначався використанням принципів історизму, спорідненості і порівняння.

Перші паростки філологічного слов’янознавства в університеті мітять три вступні лекції Я.Головацького, виголошені перед студентами і викладачами у січні 1849 р.⁹ Ці лекції становлять розширений виклад змісту доповіді “Розправа о язиці южно-русь-

кім і його наріччях”, прочитаній автором 23 жовтня 1848 р. на з’їзді української інтелігенції. Натхненний романтичними ідеями національного відродження, успіхами молодої славістичної науки і безпосередніми контактами з багатьма діячами сербської, словацької, хорватської і чеської культур, професор у лекціях докладно, з урахуванням поглядів видатних славістів, окреслив територію поширення древніх слов’ян, визначив серед них місце українського народу, подав, слідом за О.Востоковим, Й.Добровським, П.Й.Шафариком та ін., класифікацію слов’янських мов і власну класифікацію української мови та її діалектів, обґрунтував самобутній шлях розвитку української (южноруської) мови, літератури і культури. Учений підкреслював, що в колі слов’янських мов українська мова існує як самостійна, яка не походить ані від церковнослов’янської, ані від польської чи великоруської, хоч важливо досліджувати давньоруські пам’ятки і вивчати українську мову у порівнянні з іншими слов’янськими мовами, особливо з церковнослов’янською, яка тривалий час впливала на руську та інші слов’янські мови, адже між сусідніми спорідненими мовами неминуче існують взаємозв’язки.

Невдовзі Я.Головацький, на жаль, перейшов на позиції москвофільства, змінив свої погляди на роль живої народної мови у формуванні літературної мови, виступив проти фонетичного принципу її унормування, за що був підданий гострій критиці багатьма співвітчизниками, зокрема, Іваном Франком¹⁰. Попри це, учений не відійшов від засад порівняльного історичного слов’янознавства і частково реалізував їх у своїй науковій та викладацькій діяльності в університеті (1848–1867), яка найвиразнішою була у сфері мовознавства.

⁹ Три вступительні преподавания о русской словесности. Сочинение Якова Головацкого. Львів, 1849.

¹⁰ Франко І. Професор О.Огоновський // Твори: У 50-ти Т.Т.43. С.364.

1851 р. Я.Головацький започаткував викладання циклу лекцій з вивчення української і старослов'янської мов та порівняльної граматики слов'янських мов, зокрема, 1851/52 навчальний рік – “Звукословіе и видословіе церковно-славянскаго языка сравнительно с руским, польским, чешским и другими славянскими наречиями” (дві лекції), “Сравнительная грамматика главных славянских наречій” (дві лекції), 1856/57 – “Руский язык в сравненіи с старословянским” (дві лекції), 1860/61 – “Словопроизведение из становища сравнительного языкознання” (дві лекції) та ін.¹¹ Принцип порівняння і співставлення учений використав у своїй “Граматиці руского языка” (1849), але спроб глибшого вивчення спорідненості мов шляхом застосування прийому реконструкції мовних явищ чи встановлення мовних законів він не робив.

Дотримуючись тези про генетичну спорідненість слов'ян і їхніх мов, професор вивчав у співставленні спільні і відмінні фонетико-морфологічні риси української і сусідніх слов'янських мов, торкався питання характеру українсько-польських, українсько-білоруських, українсько-російських, українсько-чеських міжмовних впливів, порушував питання про значення церковнослов'янської мови для розвитку української та інших східнослов'янських мов, брав участь в опрацюванні спільної для слов'ян географічної та юридичної термінології, збирав і публікував цінні матеріали зі слов'янської етнографії: вірування давніх слов'ян, їхня демографія, назви одягу, часу тощо. Таким чином, у великому творчому доробку Я.Головацького, який охоплює цінні збірки народної поезії, розвідки етнографічного, історичного, літературознавчого змісту і мовознавчі праці (навчальні посібники, статті, словники, тексти лекцій), славістична тема посідає помітне місце¹², що свідчить про те, що Я.Головацький стояв біля витоків філологічної славістики в університеті.

Омелян Огоновський (1867–1894), наступник Я.Головацького на кафедрі української філології, дотримувався народовської орієнтації і свої зусилля спрямовував на утвердження окремішності української мови. При цьому він використовував і принцип співставлення мовних явищ у споріднених мовах. У двох розвідках професор розглянув прийоми в старослов'янській, українській та польській мовах і значну частину посібника з української мови “*Studium auf dem Gebiete der Ruthenischen Sprache*” (1880) присвятив порівняльній характеристиці рис української та російської мов. Студентам О.Огоновський прочитав низку лекцій з порівняльною характеристикою української та старослов'янської мов, зокрема: 1868/69, 1869/70 навчальні роки – “Порівняльна грамматика старослов'янського і руского языка”, 1883/84 – “Синтаксис старослов'янської рускої мови”, 1885/86 – “Грамматика старослов'янської і рускої мови”, 1893/94 – “Словотвір в язичі старослов'янським і руским”. Мету цих викладів професор визначав як поглиблене опанування студентами-україністами живої рідної мови.

Невдовзі засади порівняльно-історичного мовознавства почали використовувати і на кафедрі польської мови і літератури. Там це відбувалося з огляду на вимоги міністра Л.Туна викладати в університеті польську мову в порівнянні зі старослов'янською і враховувати взаємозв'язки з іншими слов'янськими мовами¹³. Новий керівник кафедри – професор Антоні Малецький (1821–1913) – успішно виконав це завдання. Вже свою першу лекцію він присвятив з'ясуванню ролі старослов'янської мови для по-

¹¹ Свенціцький І. Огляд університетських курсів Я.Головацького та О.Огоновського // Листування українських славістів з Францем Міклошичем. Київ, 1993. С.44–45.

¹² Галенко І. Філологічна славістика у Львівському університеті: початковий етап // Вісник Львів. ун-ту. Серія іноземних мов. Вип. 12. Львів, 2004.

¹³ Finkel L., *Starzyński St.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego. Część I. Lwów, 1894. S.333.

глибленого вивчення польської мови, а протягом наступних шістнадцяти років викладав історичну граматику польської мови в порівнянні зі старослов'янською, частково – з іншими слов'янськими мовами, використовуючи при потребі дані з литовської та інших індоєвропейських мов. Значну увагу професор приділяв також публікації та аналізу давніх польських пам'яток.

Безумовною заслугою А.Малецького було видання у 1863 р. двох граматик польської мови (менша – для учнів гімназії, більша – для вчителів), написаних з урахуванням історичного розвитку польської мови і досягнень порівняльного слов'янознавства, висвітлених Ф.Міклошичем. Ці граматики, маючи новітню дидактичну базу, стали визначною подією в тогочасній полоністиці, вони мали великий вплив на розвиток освіти та підвищення культури мови в Польщі.

У 1872 р. учений опублікував велику розвідку про писемність слов'ян у дохристиянську пору, в якій детально описав випадки фальсифікації стародавніх пам'яток. Загалом своєю плідною працею в університеті А.Малецький зробив значний внесок у зародження тут порівняльно-історичних мовознавчих студій, а також у розвиток польського літературознавства й історіографії¹⁴.

Після відходу А.Малецького на пенсію кафедру полоністики очолив його талановитий учень Роман Пілят (1874–1906), який продовжив розпочату наставником у ділянці слов'янознавства справу. Він викладав історію польської мови в порівнянні зі старослов'янською, але визнання здобув як новатор у викладанні польської літератури на порівняльному тлі. Р.Пілят став засновником наукової філологічної школи критики тексту і виховав низку відомих учених (В.Брухнальський, Б.Губринович, Е.Кухарський, О.Лемпінський, В.Хан та ін.).

1878–1879 рр. в університеті почали працювати молоді, сповнені творчих задумів славісти, приват-доценти з порівняльної граматики слов'янських мов – Антоні Каліна (1846–1906) та Олександр Брюкнер (1856–1939). Ці творчі, енергійні, працюючі компаративісти з широкою славістичною освітою, здобутою самостійно і в процесі навчання в славістичних центрах Берліна, Відня, Лейпцига, Праги, Петербурга та під час наукових подорожей по слов'янських країнах, почали торувати шлях до відкриття в університеті окремої кафедри слов'янської філології. Так, у зверненнях до сенату та у листі в міністерство, підписаному деканом, А.Каліна писав, що досі на кафедрах польської та української філології слов'янські мови “згадуються лише побіжно”, а існування окремої кафедри дасть змогу вести їх систематичне викладання та наукове вивчення, а це важливо у сфері не тільки політичній, а й інтелектуальній, тому що університет “зможе розширити свій вплив на сусідні слов'янські країни”¹⁵. Міністерство не поспішало відкривати таку кафедру, а приват-доценти, за тодішніми законами, були доволі обмежені у своїх викладацьких можливостях: вони могли викладати лише факультативні курси. Так, О.Брюкнер упродовж 1879–1880 рр. читав старослов'янську мову й опублікував розвідки, присвячені литовсько-слов'янським стосункам та давнім слов'янським поселенням. Не дочекавшись звання професора, він у 1881 р. перейшов у Берлінський університет, де швидко здобув широке наукове визнання.

А.Каліна, людина вольова, з невичерпним незламним запалом, у майбутньому видатний польський філолог, славіст, етнолог, до кінця 80-х років залишався в університеті приват-доцентом і викладав з деякими перервами курси історії слов'янської

¹⁴ *Галенко І.* Внесок професора Антоні Малецького в розвиток славістики // Проблеми слов'янознавства. Вип. 53. Львів, 2003. С.55–67.

¹⁵ Державний архів Львівської області. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 779. Арк. 36.

філології, історичної граматики старопольської мови, польську дієвідміну, чеську мову, елементарний курс санскриту. Його праці мали мовно-літературознавчо-історичне та етнографічне спрямування, а дві з них стосувалися перекладів святого письма Кирилом і Мефодієм на давньоболгарську мову¹⁶. У більшості його досліджень розглядалися питання історії польської мови: звукової і граматичної її будови та філологічного аналізу цінних старопольських рукописних текстів. Він опублікував деякі польські пам'ятки, цікавився також питаннями правопису у старопольській та сучасній польській мовах та ін. Найбільш вагомою науковою працею А.Каліни в той час була монографія “*Historja języka polskiego*”, в якій висвітлювався розвиток граматичних форм польської мови до кінця XV ст. За змістом це була історична граматики польської мови без вправ, але з детально описаними формами іменників, займенників і дієслів, узятими з 169 джерел різних жанрів – від псалтиря до записів анекдотів. Великий “Вступ” (с.1–25) містив нарис розвитку порівняльно-історичного європейського мовознавства від Ф.Боппа, класифікацію індоєвропейських мов за Й.Добровським, А.Шлейхером, М.Шмідтом, схему поділу слов'янських мов після розпаду прамови за Й.Добровським, нарис розвитку слов'янської писемності та опис розвитку трьох періодів польського письма. Ця праця А.Каліни була конкурсною, вона одержала нагороду Редакції Варшавської бібліотеки, що сприяло обранню його 1884 р. членом-кореспондентом Польської академії знань у Кракові.

Отже, А.Каліна, а частково і О.Брюкнер, своїми викладами та науковими працями закладали і зміцнювали підґрунтя для відкриття в університеті кафедри слов'янської філології. 24 січня 1888 р. А.Каліна одержав звання надзвичайного професора порівняльної слов'янської філології, а в зимовому півріччі 1888/89 академічного року під його керівництвом почала функціонувати нова кафедра – “*Zakład porównawczej filologii języków słowiańskich, literatur i sztuki*”.

Принагідно зауважимо, що наприкінці XIX–на початку XX ст. в Європі у зв'язку зі зростанням уваги до духовного життя людини почала формуватися нова наукова парадигма, ознакою якої стало зближення між гуманітарними науками. У славістиці це проявилось у розширенні кола досліджуваних проблем: поруч із порівняльними граматиками слов'янських мов і порівняльним вивченням слов'янських літератур активізувалися дослідження стану сучасних мов, фольклору, етнографії, культури. Нові тенденції були близькі світогляду А.Каліни, який у той час був авторитетним філологом, передовсім – мовознавцем. Він продовжував порівняльно-історичні дослідження на матеріалі польської, болгарської та інших слов'янських мов, глибше знайомився з проблемами походження слов'ян і планував вивчення питань народознавства, яке у Львові тоді тільки намічалось.

Упродовж 1888–1889 рр. А.Каліна опублікував три фундаментальні праці з історії дієвідміни в слов'янських мовах¹⁷, розвитку польської дієвідміни¹⁸ та історії болгарської мови¹⁹. Ці непересічні для свого часу дослідження спиралися на величезний, оригінальний, добре опрацьований у порівняльному та історичному аспектах мовний матеріал і одержали високу оцінку сучасників, а болгарський уряд монографію з

¹⁶ Finkel L., *Starzyński St. Historia Uniwersytetu Lwowskiego. Część II*. Lwów, 1894. S.273–274.

¹⁷ Kalina A. Przyczynek do historyi konjugacyi słowiańskiej // *Prace filologiczne*. T.2–3. Warszawa, 1888–1889.

¹⁸ Kalina A. System konjugacyi polskiej // *Muzeum*. 1889. T. 5.

¹⁹ Kalina A. Studia nad historyą języka Bułgarskiego // *Rozprawy i Sprawozdania Akademii Umiejętności w Krakowie. Wydanie filologiczne*. 1891. T.XIV. S.163–577; T.XV. S.399–592.

історії болгарської мови відзначив нагородою. У наступні роки А.Каліна продовжував досліджувати різні питання розвитку польської мови, писав багато статей до словника польської мови Я.Карловича, вивчав кашубський діалект польської мови, розглядав спірні питання з історії та сучасного стану польської орфографії, публікував обширні і глибокі рецензії на праці відомих славистів, на словник полабської мови Яна Па-

рум Шульца тощо. Але проблеми порівняльного слов'янського літературознавства на кафедрі, керованій А.Каліною, не розглядалися. Можна припустити, що це було наслідком домов з Р.Пілятом, керівником кафедри польської мови і літератури, який протягом багатьох років з великим успіхом викладав на порівняльному тлі польську літературу, а значна частина студентів філософського факультету, зокрема, В.Брухнальський, Ф.Крчек, І.Свенціцький, К.Студинський та ін., була одночасно слухачами викладів А.Каліни та Р.Пілята.

А.Каліна не належав до числа кабінетних учених – він був також здібним організатором науки і громадським діячем. Від початку 90-х років XIX ст. він активно і плідно працював на ниві народознавства: заснував у Львові народознавче товариство і став його президентом (1895) та незмінним редактором друкованого органу товариства – часопису “Lud”. Журнал цей відчутно сприяв пошуків народознавчих досліджень, публікації етнографічних матеріалів, зібраних на території Польщі, частково – сусідніх країн. На його сторінках побачили світ численні фольклорні записи і розвідки, дослідження з історії слов'ян, у тому числі відома праця Любора Нідерле²⁰, публікації самого А.Каліни про діяльність товариства²¹, про розгляд проблем народознавства на III з'їзді істориків Польщі²² тощо.

Отже, А.Каліна своїм талантом і наполегливою плідною працею упродовж 1888–1905 рр. відчутно зміцнював в університеті порівняльно-історичний підхід до вивчення слов'янських мов (болгарської, польської, чеської, старослов'янської) і сприяв становленню народознавства у Східній Галичині, а керована ним кафедра стала важливим осередком підготовки філологів-славистів. Кафедри ж польської та української філології хоч і продовжували вивчати рідну мову в історичному аспекті та у порівнянні зі старослов'янською, але загальнославистичних питань не порушували.

У перші два десятиліття XX ст. на кафедрі слов'янської філології університету працювали відомі на той час слависти: професори Адам Антоні Кринський (1908–1914), Казимір Нітш (1916–1920), Генрик Улашин (1920–1922, за сумісництвом), приват-доценти Францішек Крчек (1908–1911), Іларіон Свенціцький (1913–1914). Але низка несприятливих чинників відчутно ускладнювала діяльність кафедри, зокрема, часта зміна керівників закладу і їх різні наукові інтереси, відсутність чіткої наукової методології у славистичній теорії початку XX ст., війна, великі суспільно-політичні зміни тощо. Все ж кафедра зберігала орієнтацію на теоретичне порівняльно-історичне вивчення слов'янських мов, розширювала склад досліджуваних питань і чимало уваги приділяла удосконаленню навчального процесу.

У науковій роботі учених дещо пошквалювалася тема духовного життя окремих слов'янських народів. Так, науковий доробок професора А.Кринського, відомого у Польщі філолога, організатора науки, редактора престижних періодичних видань, оборонця чистоти польської мови, охоплює праці загальнофілологічного, лінгвістичного, дидактичного і культурознавчого спрямування. Це розвідки про сутність мови і

²⁰ Niderle Lubor. O původu Slovanů. Studie k slovanským starožitnostem // Lud (Lwów). 1895.

²¹ Kalina A. Pierwsze pięciolecie Towarzystwa Ludoznawczego // Lud (Lwów). 1900. T.6. S.1–6.

²² Kalina A. Ludoznawstwo na III Zjeździe historyków polskich w Krakowie // Lud. 1900. T.6. S.372–385.

науку про неї, про розвиток слов'янських мов і стосунки між ними²³, численні словникові статті на теми слов'ян і мовознавства та опису окремих мов, вміщені у “Wielkiej Encyklopedii Powszechnej ilustrowanej”; це публікації про розвиток польського мовознавства упродовж XIX ст., про життя і творчість багатьох визначних діячів культури, про правила польського правопису, про фольклор та етнографію²⁴. Останні стали проявом тісної співпраці з Львівським народознавчим товариством, головою якого А.Кринський був у 1910–1914 рр. За ініціативою професора, у 1909/10 навчальному році була відновлена робота славистичного семінару, на заняттях якого у студентів успішно формувалися навички порівняльно-історичного аналізу давніх текстів. А.Кринський був автором кількох популярних підручників та посібників з польської мови. Два покоління студентів вивчали польську мову та історію її розвитку за підручником “Gramatyka języka polskiego” (друге видання цього підручника одержало нагороду Польської академії знань). Разом із сином Мирославом учений написав хрестоматію “Zabytki języka staropolskiego w wieku XIV, XV i początku wieku XVI” (1909), яка протягом багатьох років була для студентів єдиним цінним джерелом давніх текстів, та підручник “Gramatyka języka polskiego (szkolna)”, що тринадцять разів перевидавався упродовж 1908–1927 рр. Саме у Львові, працюючи у дидактичному напрямі, А.Кринський одержав найкращі результати²⁵.

Авторитетний дослідник польської історичної та сучасної діалектології професор К.Нітш, очолюючи кафедру у складний воєнний та післявоєнний час, започаткував в науці про діалекти новий напрям – географію слів, принципи якого виклав у праці “Z geografii wyrazów polskich” (1918).

Талановитий філолог й етнограф Ф.Крчек за три роки перебування на кафедрі значною мірою опрацював багато малодосліджених у славистиці тем. Його цікавило життя слов'ян у праслов'янську добу,²⁶ відображення історичних подій у польській літературі та фольклорі²⁷, польсько-чеські літературні та культурні стосунки, різні питання польського, чеського, словацького, українського народознавства; він встановив відповідники до польських слів у сербохорватських словниках різних типів, зробив лінгвістичний аналіз старочеської колядки, проаналізував норми сучасної польської мови, підготував до друку університетський курс лекцій з граматики польської мови професора Р.Пілята, працював, за даними О.Брюкнера, над великим історичним словником польської мови²⁸.

Після зарахування на кафедру 13 грудня 1913 р. І.Свенціцького, ученого з широкими науковими інтересами і глибокими філологічними знаннями, у закладі була подолана прогалина – відсутність сталого лекційного курсу з порівняльного слов'янського літературознавства. На жаль, виклади тривали недовго: на початку війни університет закрили, а згодом ученого інтернували до Києва. Однак упродовж 1914–1918 рр. він опублікував важливі розвідки з історії українського мистецтва (“Галицько-руське церковне малярство XI–XVI ст.” Львів, 1914), з історії духовного життя слов'ян (“Ново-

²³ Kryński A. Język i językoznawstwo // Atheneum polskie. (Lwów). 1908. T.1; Kryński A. Języki słowiańskie, ich rozwój i stosunki wzajemne. Lwów, 1908.

²⁴ Galenko I. Науково-методична робота кафедри слов'янської філології Львівського університету (1888–1918) // Проблеми слов'янознавства. Вип. 51. Львів, 2000. С.42–44.

²⁵ Там само. С.44.

²⁶ Krček F. Teorya Pieskiera o niewoli prasłowiańskiej w świetle krytyki. Lwów, 1909.

²⁷ Krček F. Zbiór powieści i gawęd. Lwów, 1908.

²⁸ Galenko I. Професор Францішек Крчек. Життєпис та науковий доробок // Питання слов'янознавства. Вип. 52. Львів, 2002. С.29–36.

садський апостол XIV ст.” // НЗТШ, Львів, 1918) та два підручники: “Praktyczna metoda języka rosyjskiego” (Львів, 1915) й “Основи науки про мову українську” (Київ, 1918). Після закінчення війни і розпаду Австро-Угорської монархії в польський університет український учений зміг повернутися лише через двадцять років.

Восени 1919 р. в університеті для професора Г.Улашина (1874–1956) була відкрита кафедра польської мови. Тут він працював лише протягом двох навчальних років (1920–1921 р., за сумісництвом завідував ще кафедрою слов'янської філології), але зробив чимало для становлення мовознавчої тематики і посилення самостійної роботи студентів на семінарських заняттях та в створеному ним славістичному гуртку*. Студентам він викладав староцерковнослов'янську мову, вступ до польського мовознавства, історичну та описову фонетику польської мови, де знайомив слухачів з теорією фонем Бодуена де Куртене, та нариси історичної граматики російської мови. Водночас учений опублікував посібник “Староцерковно-слов'янська мова” (1923).

Доцільно підкреслити дуже відповідальне ставлення славістів кафедри до опрацювання дисциплін славістичного циклу. З часу заснування закладу слов'янської філології у 1888 р і до прибуття туди професора Т.Лера-Сплавінського (1922) вченими були прочитані такі славістичні курси: 1. Історія слов'янської філології (Каліна, Кринський, Нітш). 2. Порівняльна граMATика слов'янських мов (Каліна, Кринський, Нітш). 3. Порівняльна граMATика східнослов'янських мов (Кринський, Нітш). 4. Порівняльна історична граMATика польської мови. Польська дієвідміна (Каліна). 5. Порівняльно-історична морфологія польської мови (Нітш). 6. Історія польської мови (Крчек). 7. Порівняльна граMATика російської мови (Кринський). 8. Історична граMATика російської мови (Улашин). 9. Методологія лінгвістичних досліджень (Кринський). 10. Чеська мова. Аналіз чеських пам'яток (Каліна). 11. Староцерковнослов'янська мова (Нітш, Улашин). 12. Етимологія слов'янських мов (Каліна). 13. Наголос у слов'янських мовах (Нітш). 14. Вступ до історії слов'янських літератур (Свенціцький) та інші. На жаль, з 1914 р. порівняльне вивчення слов'янських літератур на кафедрі залишалося неналагодженим. Попри це, кафедра слов'янознавства разом із кафедрами польської та української філології готували кваліфікованих славістів.

А тим часом події світового масштабу не оминули університету, який став польським. Польська республіка переживала хвилю національного відродження. Початкова сильна полонізація викликала ускладнення у мовознавчій славістиці, пов'язані з закриттям у 1918 р. двох кафедр української (руської) філології, якими раніше керували професори Олександр Колесса та Кирило Студинський, та відсутністю упродовж кількох років постійного керівника кафедри слов'янської філології (1920–1922, 1936–1937). Політична ситуація у незалежній Польщі суттєво вплинула на вибір і зміст славістичних проблем гуманітаріїв університету, стимулювала увагу до історії польської мови та її культури, до вивчення характеру впливів між польською та іншими слов'янськими мовами і культурами, до прабатьківщини слов'ян, до прамови та її діалектів тощо. Поступово славістична тема стала актуальною не тільки для філологів університету, а й спеціалістів з доісторичної археології, антропології, етнології, отримала широке іс-

* За даними “Sprawozdania wydziału “Czytelni akademickiej we Lwowie za rok administracyjny 1887/88”. (Lwów, 1888), вперше в університеті студентський славістичний гурток був створений у січні 1888 р. Ініціатор – студент-серб Родаван Кашутіч. Сорок членів гуртка почали вивчати історію, культуру, науку і мови слов'янських країн (“Ruch”. 15.03.1888. Зошит 6). У засіданнях гуртка брали участь А.Каліна, І.Франко та ін. Гуртовці обрали І.Франка своїм почесним членом (“Sprawozdania wydziału “Czytelni akademickiej we Lwowie za rok administracyjny 1888/89”. (Lwów, 1889).

торичне і культурознавче тло, що сприяло налагодженню міжпредметних зв'язків і формувало підхід до славістики як комплексу наук.

Упродовж 20–30-х років в університеті помітно розширилася проблематика мовознавчих славістичних досліджень і викладацьких курсів, збільшилася кількість так званих лекторатів для практичного оволодіння мовами, у тому числі слов'янськими: болгарською, польською, російською, сербохорватською, чеською, українською. На кафедрі слов'янської філології у зазначений час працювали обдаровані філологи, передовсім мовознавці, які швидко почали відігравати помітну роль у розвитку слов'янознавства. Це Тадеуш Лер-Сплавінський (1922–1929), Вітольд Ташицький (1929–1937), Здзіслав Штібер (1937–1939), Іларіон Свенціцький (1934–1956). Водночас мовознавча славістична проблематика опрацьовувалася також на кафедрах польської мови (керівники: Т.Лер-Сплавінський, за сумісництвом (1922–1926), Г.Гертнер (1926–1935), В.Ташицький (1936–1945) та української (руської) мови і літератури, яка поновила свою діяльність 1927 р. під керівництвом професора Яна Янува.

У 20-х роках ХХ ст. основним генератором славістичних ідей серед філологів філософського факультету університету був Т.Лер-Сплавінський (1891–1965), сім років праці у Львові для якого були дуже напруженими. Професор не тільки очолював кафедру слов'янської філології, а й за сумісництвом – кафедру польської мови протягом 1922–1925 рр., поновив викладання в університеті українського мовознавства, активно сприяв підготовці до професорського звання Я.Янува і вів інтенсивну науково-педагогічну та громадську діяльність. Протягом львівського періоду вчений опублікував близько сімдесяти досліджень, більшість яких присвячена проблемам порівняльно-історичного мовознавства та етногенезу слов'ян, зокрема: прабатьківщина та прамова слов'ян, лехітська мовна спільність, проблема спорідненості слов'ян, питання прамови східних слов'ян, діалекти праслов'янської мови періоду її розпаду, діахронічний та синхронічний аналіз діалектів західних, східних та південних слов'ян, міжмовні зв'язки та впливи, наголос та інтонація у слов'янських мовах, історія і розвиток польської мови, польська літературна мова, культура польського мовлення, полабська мова, походження і розвиток української мови, розвиток української літературної мови, класифікація українських діалектів, текстологічний і порівняльний аналіз давніх слов'янських пам'яток тощо²⁹. Чимало питань, порушених Т.Лером-Сплавінським у львівський період, одержали продовження під час його роботи у Краківському університеті³⁰.

Т.Лер-Сплавінський був не тільки визнаним теоретиком слов'янознавства, а й прекрасним педагогом, блискучим лектором³¹. Доцільно відмітити, що в своїх лекціях славістичні проблеми він висвітлював багатогранно – у філолого-історично-культурознавчому аспекті. Ті ж критерії закладені у навчальні програми, створені професором для студентів-славістів. Т.Лер-Сплавінський вважав, що теоретичну підготовку студентів необхідно починати з загальної характеристики слов'янських мов і курсу старослов'янської мови, розкриваючи при цьому ступені спорідненості та їх причини. Щороку професор викладав студентам системи трьох-чотирьох слов'янських мов

²⁹ *Галенко І.* Тадеуш Лер-Сплавінський і розвиток славістики у Львівському університеті // Проблеми слов'янознавства. Вип. 48. Львів, 1996. С.144–151; *Ії ж.* Українська тема в науково-педагогічній діяльності Тадеуша Лера-Сплавінського // Українська філологія: діяльність і перспективи. Львів, 1995. С.129–135.

³⁰ *Kuraszkiewicz W.* Czterdziestolecie działalności naukowej Tadeusza Lehra-Splawńskiego // Przegląd Zachodni. VII. Poznań, 1951.

³¹ *Галенко І.* Славистическая тема в преподавательской деятельности Тадеуша Лера-Сплавинского (львовский период) // Kontakty językowe polsko-wschodniosłowiańskie. Rzeszów–Warszawa, 1995. S.67–76.

(деякі курси були розраховані на два роки). За час праці у Львівському університеті професор розкрив студентам системи таких мов: старослов'янської, болгарської, кашубської, полабської, польської, сербохорватської, української, чеської та литовської. Викладання кожної мовознавчої дисципліни учений починав з історичного нарису; читав він і окремих курс про етногенез слов'ян, який згодом з розширеною проблематикою систематично для студентів-славістів викладали професори-археологи, історики, етнологи, антрополог Я.Чекановський. Крім того, Т.Лер-Сплавінський опублікував для студентів взірцеві підручники зі старослов'янської (1923) та полабської (1926) мов, а для шкіл – два підручники граматики польської мови (1926).

Т.Леру-Сплавінському щастило на талановитих, фанатично відданих своїй справі асистентів. Єжи Курилович (1895–1978) під керівництвом професора у 1926 р. проводив заняття з порівняльної граматики слов'янських мов, а в 1928/29 навчальному році – з литовської мови. Вже маючи професорське звання, Є.Курилович у 1930/31 навчальному році читав студентам лекції на тему “Проблема єдності балто-слов'янських мов”. Упродовж 30–40-х років він опублікував низку праць про особливості праслов'янської інтонаційної системи, про литовську інтонацію, особливості балто-слов'янської акцентології, а також про систему російського наголосу³².

Ян Янув (1888–1952) – колишній старший асистент Т.Лера-Сплавінського, від грудня 1927 р. – надзвичайний професор, керівник кафедри української (руської) мови і літератури, полоніст, україніст, славіст, учений з широкими філологічними інтересами. Йому належать взірцеві дослідження з філологічним аналізом різних редакцій польських і українських пам'яток XVI–XVII ст., фахово підготовані до друку рукописи, спостереження за польськими та українськими фольклорними матеріалами, дослідження зв'язків між польською та українською мовами, ґрунтовний аналіз говірки рідного села, низка праць з української діалектології, кілька розвідок з етимології. Не залишилися поза увагою вченого проблеми української лексикографії, словотвору, особливості українсько-російських мовних стосунків. В особі Я.Янува органічно поєднувалися риси непересічного вченого і досвідченого педагога, який себе повністю присвятив улюбленій справі. Щороку він вводив нові теоретичні курси: порівняльна граMATика української, польської і російської мов, східнослов'янські діалекти, історія слов'янської писемності, особливості мови українських і польських пам'яток XVI–XVIII ст., вступ до української лексикографії та ін., в тому числі літературознавчі курси³³.

Львівські славісти традиційно значну увагу приділяли проблемам полоністики. Мовознавча тематика активно розроблялася на кафедрах польської мови і слов'янської філології. Широка і перспективна наукова діяльність професора Г.Гертнера (1892–1935), керівника кафедри польської мови від 1926 до 12 квітня 1935 р., була обірвана у розквіті його творчих сил. Учений досліджував різні питання з історії мови, особливо за пам'ятками XVI ст., був новатором у розробці теорії і практики стилістики, опрацю-

³² *Галенко І.* Викладацька діяльність Єжи Куриловича // Вісник Львів. ун-ту. Серія іноземних мов. Вип. 10. Львів, 2002. С.21–22; *Бацевич Ф., Галенко І.* Мовознавство у Львівському університеті (1661–1939) // Романістичні дослідження: сучасний стан та перспективи (до 100-річчя романістики у Львівському університеті). Львів, 1997. С.43.

³³ *Галенко І.* Участь Яна Янува у становленні україністики у Львівському університеті // Розвиток мовознавства у Західній Україні в 20–30-ті роки ХХ століття. Регіональна наукова конференція на честь Василя Сімовича: тези доповідей 28–29 січня 1992 року. Львів, 1992. С.43–45; *Бацевич Ф., Галенко І.* Мовознавство у Львівському університеті (1661–1939) // Романістичні дослідження: сучасний стан та перспективи (до 100-річчя романістики у Львівському університеті). С.50–51.

уважав питання дидактики, написав для середньої школи кілька підручників, з яких найбільше визнання здобули “Gramatyka współczesnego języka polskiego” і нормативний посібник “Poradnik gramatyczny”, написаний у співавторстві. Багатою і різноаспектною була і викладацька діяльність професора, спрямована на вивчення не тільки проблем історії мови, а й сучасного її стану, загальної теорії та методики викладання. Серед його лекційних курсів були новаторські: “Теорія речення і синтаксичних конструкцій”, “Нариси стилістики польської мови”, “Вступ до науки про мову” та ін.³⁴

У 1936–1941 рр. кафедру польської мови очолював професор В.Ташицький, полоніст і славіст, учений з широким науковим світоглядом. З кінця 1929 р. і по 1936 р. він керував кафедрою слов’янської філології (у 1936–1937 рр. – за сумісництвом). В історію польського мовознавства учений увійшов як плідний історик польської мови, стійкий прихильник гіпотези про малопольське походження польської літературної мови, один із засновників польської історичної діалектології, видавець старопольських пам’яток і хрестоматій, автор і співавтор популярних у 30-х роках праць з польської орфографії, пунктуації та ін.³⁵ Разом із студентами професор плідно вивчав історію польських власних імен і працював над словником старопольських імен. В історії славістики В.Ташицький представлений як класик загальнослов’янської ономастики, дослідник мов і писемності лужичан. Його праці львівського і наступних періодів стали зразком у слов’янській ономастиці за обсягом використаних джерел, ґрунтовністю описання, новизною застосованої методики, врахування різноманітних факторів (історичного, соціального, міжмовних контактів та інших), які впливали на її формування. Університетські лекції професора були присвячені теорії та історії слов’янознавства і полоністики, граматики праслов’янської, староцерковнослов’янської, полабської, лужицької, чеської мов, порівняльній граматиці слов’янських мов, порівняльній граматиці східнослов’янських мов, болгарським, польським, сербсько-хорватським діалектам, історії слов’янського письма й огляду пам’яток слов’янської писемності тощо³⁶.

Наступником В.Ташицького на кафедрі слов’янської філології був З.Штібер (1903–1980) – досвідчений дослідник діалектів західних і східних слов’ян. Хоч перебування З.Штібера на кафедрі було нетривалим (1937–1939 рр., у 1940–1945 рр. він – професор кафедри польської мови), однак учений помітно збагатив теорію утворення перехідних говірок і діалектів у межах західнослов’янських мов і частково польсько-українських та польсько-білоруських діалектів. У його діалектологічних працях всебічно розглянуто словацькі, лужицькі, польські говірки, описаний діалект лемків, частково – бойків. При аналізі мовних явищ учений, окрім з мовних ознак, враховував також географічний та соціально-психологічний фактори, застосовував порівняльно-історичну методичку та прийом картографування з нанесенням ізоглос. Найбільшим науковим здобутком З.Штібера у львівський період його творчої діяльності була монографія про способи виникнення перехідних говірок “Sposoby powstania słowiańskich gwar przejściowych” (1938). Професор був одним із перших львівських мовознавців, які зацікавилися питаннями фонології. У своїй педагогічній діяльності З.Штібер вдало поєднував загальнотеоретичні і конкретні теми, наприклад: перші відомості про

³⁴ Бацєвич Ф., Галенко І. Мовознавство у Львівському університеті (1661–1939). С.54.

³⁵ Taszycki W. Rozprawy i Studia polonistyczne. Т. 1–3. Warszawa, 1958–1965.

³⁶ Галенко І. Кафедра слов’янської філології Львівського університету (30-і роки ХХ ст.) // Проблеми слов’янознавства. Вип. 50. Львів, 1999. С.61–64; Купчинська З. В.Ташицький як ономаст // Українська філологія: досягнення і перспективи. Львів, 1995. С.137–139.

слов'ян, причини розвитку слов'янських мов, староцерковнослов'янська мова, питання спорідненості у західнослов'янських мовах, вплив слов'янських мов на не-слов'янські, польська діалектологія, кашубські діалекти, чеська писемність до кінця XVIII ст. та ін. Науковий доробок З.Штібера львівського періоду став підґрунтям для його наступних вагомих синтетичних праць³⁷.

Після повернення в університет 1934 р. приват-доцента Іларіона Семеновича Свенціцького (1876–1956)³⁸, кафедра слов'янської філології значно розширила свою наукову і викладацьку тематику. Будучи славістом широкого профілю і трактуючи слов'янознавство як комплексну науку, учений досліджував різні славістичні питання, зокрема, літературу, писемність і культуру східних, частково південних, слов'ян. Він вивчав особливості східнослов'янської дипломатики XIII–XVIII ст., розвиток східнослов'янської писемності XIII–XVIII ст., староукраїнську писемність і ознаки давньоукраїнських пам'яток, вплив Візантії на українське мистецтво і культуру, проблеми музеєзнавства, питання української народної творчості, українсько-російські літературні стосунки, церковну архітектуру, різьбярське мистецтво, іконопис в Україні та ін. Свої наукові здобутки і досягнення європейської науки і культури І.Свенціцький ніс у студентську аудиторію. На його лекціях студенти не тільки пізнавали особливості розвитку писемності, літератури, дипломатики, культури східних слов'ян, а й знайомилися з розвитком легенд кирило-мефодіївського циклу, вивчали літературні жанри, засвоювали основи кириличної палеографії, вчилися аналізувати давні пам'ятки тощо. Плідна праця І.Свенціцького на кафедрі слов'янської філології тривала і в 40–50-ті роки (з 1940 р. він – професор, завідувач цієї кафедри).

Отже, упродовж 1922–1939 рр. славісти Львівського університету, які вивчали проблеми мовознавства, опрацьовували велике коло лінгвістичних питань, у тому числі фундаментальних. Це інтонація і наголос у балто-слов'янських мовах (Т.Лер-Сплавінський, Є.Курилович), праслов'янська мова і її діалекти (Т.Лер-Сплавінський, В.Ташицький, Я.Чекановський), міжмовні і міждіалектні контакти (Т.Лер-Сплавінський, В.Ташицький, З.Штібер, Я.Януб), історія польських діалектів і польської літературної мови (В.Ташицький), українські діалекти (Т.Лер-Сплавінський, З.Штібер, Я.Януб), слов'янська ономастика та топоніміка (В.Ташицький, З.Штібер), походження письма і розвиток писемності у слов'ян (І.Свенціцький, В.Ташицький, З.Штібер), етногенез слов'ян (Т.Лер-Сплавінський, Л.Козловський, Я.Чекановський). Опрацьовані університетськими вченими перелічені проблеми сприяли збагаченню славістичної теорії.

Звичайно, вся славістично-мовознавча палітра досліджень 20–30-х років була багатшою, охоплювала широке коло питань з історії розвитку майже всіх слов'янських мов, особливо західнослов'янських, включала фаховий аналіз рукописних текстів, підручники і посібники для вищої та середньої школи тощо. Причому мовні питання вирішувалися з позицій порівняльно-історичного мовознавства. Згодом частина вчених у своїх дослідженнях почала використовувати засади структуралізму (Є.Курилович), празької школи функціональної лінгвістики (З.Штібер), розробляти і застосовувати власну статистичну методику (Я.Чекановський). На потреби вивчення сучасного

³⁷ Галенко І. Кафедра слов'янської філології Львівського університету (30-ті роки XX ст.) // Проблеми слов'янознавства. Вип. 50. С.65–68. *Ії жс.* Здзіслав Штібер и Львовский университет // *Języki mniejszości i języki regionalne.* Warszawa, 2003. S.525–535.

³⁸ Галенко І. Кафедра слов'янської філології Львівського університету (30-ті роки XX ст.) // Проблеми слов'янознавства. Вип. 50. С.68–69.

стану мов першим відреагував професор Г.Гертнер. Так що творча діяльність учених, які досліджували слов'янські мови, була дуже плідною і багатоаспектною.

Водночас славісти університету для вирішення складних питань започаткували міжпредметні зв'язки археологів, антропологів, етнографів, істориків і філологів. Це, на наш погляд, свідчило про широке розуміння ними предмета славистики як комплексу наук про мову, історію і культуру слов'янських народів. Прикладом міжпредметних зв'язків стало опрацювання Л.Козловським, Я.Чекановським, Т.Лером-Сплавінським вісло-одерської гіпотези прабатьківщини слов'ян і застосування новаторської статистичної методики (за термінологією автора, кількісно-математичного методу), розробленого Я.Чекановським для потреб антропології й для інших ділянок знань. Я.Чекановський, за підтримки Т.Лера-Сплавінського, свою статистичну методику переніс і на мовний матеріал. Це робилося з метою розрізнення польських діалектів за лексичними ознаками³⁹, розмежування діалектів праслов'янської мови⁴⁰, а також визначення місця української мови серед слов'янських мов⁴¹. Статистична методика виявилася ефективною, вона давала змогу визначити тенденції розвитку мовних явищ, встановити абсолютну хронологію процесу розрізнення польських діалектів тощо. Оскільки кількісна методика Я.Чекановського добре унаочнювала теоретичні висновки щодо діалектних явищ, Т.Лер-Сплавінський на її основі розробив концепцію відносної хронології змін діалектних явищ у праслов'янській мові періоду її розпаду. Хорошим прикладом творчої співпраці Т.Лера-Сплавінського і Я.Чекановського були їх цікаві доповіді на Першому з'їзді славістів у 1929 р., побудовані на матеріалі праслов'янських діалектів. На жаль, піонерські праці Я.Чекановського 20-х років з застосуванням до мовного матеріалу розробленої ним кількісної методики залишились непоміченими дослідниками і хочеться вірити, що ім'я Я.Чекановського займе належне йому місце і в історії лінгвістичної статистики.

Широкий підхід до розуміння славистики як комплексу наук про мову, історію і культуру слов'янських народів суттєво позначився на плануванні і здійсненні фахової підготовки студентів-славістів, яким, за новими навчальними планами, розробленими на факультеті, викладали, крім філологічних, ще й низку історико-культурознавчих дисциплін і тем, пов'язаних з походженням і життям слов'ян. Нові методологічні засади та праця висококваліфікованих учених забезпечували глибоку професійну підготовку студентів-славістів. Випускники 20–30-х років ХХ ст. Л.Гумецька, І.Ковалик, П.Коструба, М.Онишкевич, Ф.Пачовський, Ю.Редько, Я.Шуст та інші, працюючи в наступні роки в університеті, успішно продовжували і збагачували ті традиції, які вони сприйняли на факультеті в студентські роки. Усе це свідчить про те, що науково-викладацька діяльність славістів факультету, які займалися проблемами мовознавства, була багатоаспектною, інтенсивною і результативною.

Таким чином, огляд шляху становлення і розвитку мовознавчої славистики у Львівському університеті показав, що зародження цієї дисципліни і формування славістичних традицій пов'язані переважно з історією філософського факультету (1924 р.

³⁹ *Czekanowski J.* Z badań nad zróżnicowaniem morfologicznym dialektów polskich // *Prace filologiczne. Księga Pamiątkowa ku czci Jana Łosia.* Warszawa–Lwów, 1927. S.331–365.

⁴⁰ *Czekanowski J.* Różnicowanie się dialektów prasłowiańskich w świetle kryterium ilościowego // *1 Sjezd Slovanských filologů w Praze 1929. Svazek II.* Praha, 1931. S.1–20.

⁴¹ *Czekanowski J.* Próba zastosowania metody ilościowej dla określenia stanowiska małopolszczyzny wśród języków słowiańskich // *Сборник в честь А.И.Соболевского.* Ленинград, 1929. С.367–370. Також окрема видбітка. Lwów, 1927.

він одержав назву гуманітарного); там поруч працювали філологи та історики, хоч тривалий час тісних контактів між ними не було.

Підводячи підсумки огляду, подамо періодизацію напрямів цього тривалого процесу. Перші прояви ознак мовознавчої славістики в університеті вбачаємо в діяльності “*Studium Ruthenum*” (1787–1805) та кафедри польської мови і літератури (з 1825 р.). Саме там до мов почали застосовувати типовий на той час практичний підхід, який називали граматичним. З впровадження Я.Головацьким (1848) та А.Малецьким (1856) теоретичного (філологічного) підходу до вивчення української та польської мов з застосуванням засад порівняльно-історичного мовознавства виникла опозиція “практичне–теоретичне” (“граматичне–філологічне”) у вивченні слов’янських мов. Зазначені різні підходи до вивчення мовних явищ, що відрізнялися метою їх використання, джерельною базою і методикою, відіграли важливу роль в історії університетського мовознавчого слов’янознавства. За ознакою “практичне–теоретичне” виділяємо два основні періоди університетського слов’янознавства: 1) *пропедевтичний* (1787–1848); 2) *філологічний* (1848–1939). Оскільки в Європі порівняльно-історичні засади найкраще були опрацьовані на мовному матеріалі і порівняльні мовознавчі праці філологів університету швидко набували визнання, доцільно другий період називати *філологічно-лінгвістичним*. Упродовж пропедевтичного періоду в “Руському інституті” використовувалася українська книжна мова, студенти одержували навички добре читати церковні тексти, коментувати їх, виголошувати проповіді українською мовою тощо, а на кафедрі полоністики – навички володіння польською мовою і літературою.

У межах другого, теоретичного, періоду виділені три етапи: *початковий* (1849–1888), *поступовий* (1888–1922) та *інтенсивний* (1922–1939). Їх спільною основою слугують засади порівняльно-історичного мовознавства. Етапи різняться між собою кількістю і глибиною досліджуваних мов, проблем і тем, наявністю чи відсутністю зв’язків із суміжними науками та значенням опрацьованих проблем для славістичної теорії.

1. *Початковий* етап охоплює час від створення кафедри української мови і літератури до відкриття окремої кафедри слов’янознавства. Особливістю цього етапу було порівняльно-історичне вивчення української і польської мов, співставлення явищ рідної мови переважно зі старослов’янською, текстологічне опрацювання старопольських та давньоукраїнських пам’яток і їх видання, дослідження історії польської і української літератур. Професори Я.Головацький, А.Каліна, А.Малецький, О.Огоновський, Р.Пілят були філологами широкого профілю.

2. *Поступовий* етап – це майже тридцять років функціонування самостійної кафедри слов’янської філології, першим керівником якої був А.Каліна. Етап поступу – час подальшого укріплення порівняльно-історичних принципів на матеріалі болгарської, польської, сербсько-хорватської, російської, старослов’янської, української, чеської мов, діалектів польської мови, успішних текстологічних досліджень, видання давніх пам’яток, розв’язання деяких методологічних питань, завдань дидактики й етнографії. Водночас на кафедрах полоністики й україністики були опубліковані цікаві праці про життя і діяльність відомих письменників, дослідження з історії літератури, фольклору, літературних впливів, а також кореспонденція Я.Головацького.

3. *Інтенсивний* етап (1922–1939) – час багатоаспектних порівняльно-історичних досліджень на матеріалі трьох гілок слов’янських мов і багатьох діалектів, час активного вивчення міждіалектних стосунків, створення теорії перехідних говірок, збагачення теорії слов’янознавства у ділянках праслов’янської акцентології і праслов’янських діалектних фонетичних процесів, успішного вивчення слов’янської ономастики,

міжмовних стосунків, низки проблем з історії польської мови, створення Т.Лером-Сплавінським свого варіанту вісло-одерської теорії прабатьківщини слов'ян. Це також час розширення дослідницького апарату шляхом застосування лінгво-географічної методики, початок використання принципів празької лінгвістичної школи і варіанта лінгвістичної статистики, розробленого Я.Чекановським. На даному етапі розпочались дієві наукові контакти між керівниками кафедри слов'янської філології та антропологом і етнологом Я.Чекановським, археологом Л.Козловським, етнологом А.Фішером та істориком Ф.Буяком. При цьому кафедра слов'янської філології зберігала традиційне спрямування своєї діяльності на виконання теоретичних завдань на порівняльно-історичних засадах.

Отже, огляд шляху формування мовознавчої славістики у Львівському університеті показав, що вона зароджувалася на ґрунті полоністики й україністики, маючи спочатку практичне ("граматичне") спрямування, а з середини ХІХ ст. – філологічно-лінгвістичне. Увесь наступний шлях її розвитку пов'язаний з укріпленням принципів порівняльно-історичного слов'янознавства, збагаченням дослідницької проблематики, збільшенням кількості досліджуваних мов і поліпшенням дослідницького апарату. Львівську школу філологічно-лінгвістичного слов'янознавства формували кілька поколінь непересічних філологів. Це Я.Головацький, А.Малецький, О.Огоновський, Р.Пілят, А.Каліна, О.Брюкнер, А.Кринський, Ф.Крчек, І.Свенціцький, К.Нітш, Г.Улашин, Т.Лер-Сплавінський, В.Ташицький, З.Штібер, Г.Гертнер, Я.Янув та ін.

Завдяки вагомому внеску університетських славістів (філологів, істориків, правників) в європейську науку їх авторитет був загально визнаний, і в 20–30-х роках ХХ ст. славістика Львівського університету посідала в Польщі друге місце після Краківського університету.

LINGUISTIC SLAVISTIC IN L'VIV UNIVERSITY (1787–1939)

Iraida GALENKO

L'viv Ivan Franko National University
1, Universitetetska St. L'viv. 79000
The Chair of General Linguistics

The article examines teaching and scholarly activity of professors and associate professors of the university as well as the beginnings and development of Linguistic Slavistics before soviet period. It also describes essential direction of this lengthy process which was mainly based on historical and comparative principles.

Key words: Slavonic studies, slavic philology, linguistic Slavistic, historical comparative method.

Стаття надійшла до редколегії 12.02.04.
Прийнята до друку. 04.03.04.